

Cesta kralja Kolomana u zapadnom međuriječju Save i Drave*

Članak donosi prijedlog rekonstrukcije triju trasa Kolomanovih cesta te drugih vojnih cesta spominjanih u srednjovjekovnim izvorima na području zapadnog međuriječja Save i Drave. Pri tome se u zaključku ističe da su Kolomanove ceste bile i vojne ceste, a u izvorima se spominju i pod drugim terminima kao što su: velika cesta, stara cesta, javna cesta, kraljeva cesta, cesta na nasipu. Također su postojali i pravci drugih vojnih cesta, koji se ne mogu poistovjetiti s nekom od Kolomanovih cesta.

Cesta kralja Kolomana, koja se na prostoru srednjovjekovne Slavonije spominje od početka 13. stoljeća, relativno se često spominje u literaturi. Međutim, njezina se trasa tumači na različite načine, pa se tako povezivala s relacijama Vaška – Virovitica – Koprivnica – Varaždin – Zagreb¹, Žakanj – Koprivnica – Rovišće – Čazma – Sisak (Bihać)², Koprivnica – Rovišće – Čazma – Zagreb³, Koprivnica – Križevci – Zagreb⁴, Koprivnica – Rovišće – Križevci – Zagreb⁵. Pod tim se imenom javlja samo na prostoru srednjovjekovne Slavonije, i to sporadično.⁶ Ranko Pavleš u dosad najopsežnijem radu posvećenom ovoj temi daje pregled dosadašnjih pisanja o njoj te iznosi svaki spomen Kolomanove ceste u izvorima.⁷

Prema Pavlešu, Kolomanova se cesta u izvorima spominje kraj Jagnjedovca (1255., 1270. i 1351.), kraj Ravena (1238.), uz rijeku Česmu, zajedno s Kolomanovim mostom (1163., 1200. i 1201.), na gornjem toku rijeke Česme (1255.) te kod Pakraca (1237.). Pavleš logično zaključuje kako je ovako razmještene točke

* Rad je nastao u sklopu projekta SREBAK Sveučilišta u Rijeci.

¹ BROZOVIĆ 1978: 161; PETRIĆ 1992: 41.

² BUTURAC 1983: 120; PETRIĆ 1992: 43.

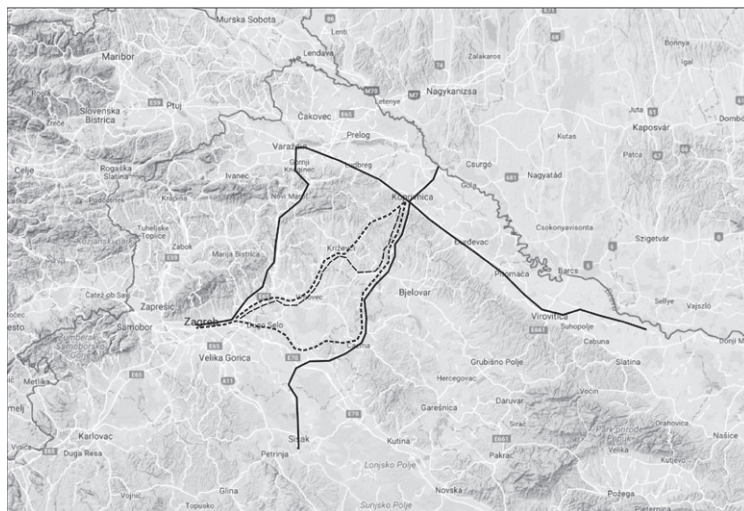
³ FELETAR 2003: 175; PETRIĆ 2005: 21.

⁴ KLAJIĆ 1976: 262; Ista 1987a: 40.

⁵ LOVRENČEVIĆ 1980: 238; PETRIĆ 1993: 23; GRGIN 1996: 25.

⁶ PAVLEŠ 2008: 67-68.

⁷ Isto: 65-75.

Karta 1: Trase Kolomanove ceste prema različitim pretpostavkama koje se pojavljuju u dosadašnjoj literaturi

sa spomenom ove ceste teško povezati u jedan pravac te da mora biti riječ o nekoliko različitih trasa. On pretpostavlja da je jedan pravac vodio od prijelaza na Dravi preko Koprivnice i Jagnjedovca te možda nastavljao prema Ravenu (kod Križevaca), a drugi bi pravac od Rovišća išao preko mosta na Česmi i dalje na jug. Na ovaj bi se drugi pravac priključivao i krak iz smjera istoka, s gornjeg toka Česme, te moguće i onaj s juga, koji dolazi iz Pakraca.

Karta 2: Pavlešov prijedlog rekonstrukcije trasa Kolomanove ceste

Pavleš dodatno proširuje rad osvrtnom na spomen vojne ceste u izvorima kod Rakovca, od potoka Dulepske do Lonje (1245.), kod Gostovića, između potoka Velika i Luka (1338.), kod Lubene (1293.) te kod Gradeca, koji s oprezom povezuje s posjedom Gragena na Glogovnici, odnosno s područjem današnjeg mjesta Novi Bošnjani (1343.).⁸ Za ovaj pravac zaključuje da je morao smjerati od istoka prema zapadu i da se ne bi smio izjednačiti sa sjevernijom trasom Kolomanove ceste, koja se spominje kod Ravena. S ovim povezuje i spomene vojne ceste na području Zagorja, između rijeke Krapine i potoka Selnice (1258.). Osim tih, navodi i spomen vojne ceste između Ludbrega i Koprivnice (1261.), poistovjećujući ga s podravskom magistralom, te između Vaške i Novaka (1269.), pretpostavljajući da bi taj pravac mogao smjerati prema Virovitici. Prema tome, Pavleš zaključuje da je postojalo nekoliko trasa vojnih cesta, i to: duž Podravine, uz rijeku Krapinu u smjeru sjever – jug, te kod Vrbovca, ali bi po njemu ovaj zadnji pravac trebao biti okomit na prometnicu Zagreb – Križevci. U nastavku se Pavleš osvrće i na druge spomene vojne ceste južno od Save, na međi Perne, na rječici Glini te na području Podgorske županije, pretpostavljajući da se radilo o prometnicama prema Jadranu.

Na kraju svog rada Pavleš iznosi i primjere drugih naziva cesta koji se javljaju u srednjovjekovnim izvorima, a koje su se u literaturi povezivale s cestom kralja Kolomana, kao što su: cesta na nasipu (*via ettewen, via levata*), velika cesta (*magna via*), javna cesta (*publica via, publica strata*) i kraljeva cesta (*via regis*). Na koncu zaključuje kako se srednjovjekovne prometnice različitih naziva ne bi smjelo izjednačavati s Kolomanovom cestom jer nam srednjovjekovni izvori za to ne daju povoda.

U ovom je kontekstu zanimljiva recentna knjiga mađarske autorice Magdolne Szilágyi *On the Road: the History and Archaeology of Medieval Communication Networks in East-Central Europe*. Szilágyi razmatra funkcije i hijerarhiju srednjovjekovnih prometnica na području Ugarskog Kraljevstva te se, između ostaloga, dotiče kraljevskih i vojnih cesta. Prema njoj, kraljevske su ceste kategorija prometnice koja je bila pod posebnom zaštitom kralja; na tim je cestama vladar jamčio mir te bi kažnjavanje prijestupa počinjenih na njima bilo izravno u kraljevim rukama.⁹ Szilágyi nadalje piše kako se u mađarskoj literaturi kraljevske ceste najčešće interpretiraju kao ceste nastale u antičkom razdoblju te kao pravci kojima su se kretali srednjovjekovni vladarski vojni pohodi. No, u nastavku upozorava da su neke od tih cesta nastajale i tijekom srednjeg vijeka. Autorica potom prenosi mišljenje Gyule Paulera, koji je još 1888. skrenuo pozornost na vojnu funkciju kraljevskih cesta; kao primjer istaknuo je cestu kralja Kolomana u srednjovjekovnoj Slavoniji, koja je imenom očuvala sjećanje na Kolomanove

⁸ Isti 2006: 9.

⁹ SZILÁGYI 2014: 101-103.

pohode prema Hrvatskoj s početka 12. stoljeća.¹⁰ Prema spomenu ceste u izvorima, Szilágyi rekonstruirao trasu na sljedeći način: Jagnjedovac – Rovišće – Čazma – Pakrac – Požega te pretpostavlja da se taj pravac odvajao od vojne ceste nakon prelaska Drave kod Žakanja u blizini Koprivnice. Vojne ceste su, prema istoj autorici, povezivale utvrde i značajnije strateške pozicije u Ugarskom Kraljevstvu.¹¹ Među primjerima vojnih cesta navode se i dva pravca s ishodištem u Stolnom Biogradu, koji su vodili prema srednjovjekovnoj Slavoniji i Hrvatskoj: jedan je pravac prolazio kroz Šomođski komitat, istočno od Balatona, a drugi je prolazio Komitatom Zala, zapadno od Balatona. Szilágyi smatra da su oba pravca prešla preko Drave kod Žakanja te da se na području današnje Hrvatske može detektirati samo jedan pravac vojne ceste, koji je krivudao povezujući mjesta Bracon (?!), Selnica, Bokonue (?!), Kašina, Zagreb, Petrinja, Glina. Od spomenutih dvaju pravaca u Mađarskoj, autorica smatra da je ovaj istočniji, preko Šomođskog komitata, bio stariji jer se u izvorima spominje u drugoj polovini 11. stoljeća te da se vjerojatno koristio za vojna osvajanja Hrvatske i Dalmacije u vrijeme kraljeva Ladislava i Kolomana.

Karta 3: Vojne ceste na području Mađarske s ishodištem u Stolnom Biogradu prema srednjovjekovnoj Slavoniji te prijedlog rekonstrukcije trase Kolomanove i vojne ceste na području srednjovjekovne Slavonije prema M. Szilágyi

Međutim, u nastavku ovog rada slijede nešto drugačiji zaključci o rutama Kolomanovih i vojnih cesta na području zapadnog međuriječja Save i Drave.

¹⁰ PAULER 1888: 197-215, 320-333.

¹¹ SZILÁGYI 2014: 117-122.

Kolomanova cesta između Križevaca i Vrbovca

Da se Kolomanova cesta nazivala različitim imenima potvrđuju tri opisa reambulacije posjeda Raven. Naime, 1238. južnu je granicu (između potoka Kamešnice i Petrovinca) činila Kolomanova cesta, koja je ujedno označavala i među s biskupskim posjedom *Goricha* (Gradec).¹² U opisu međe istog posjeda iz 1249. ista se cesta spominje kao stara cesta (*veteris via*), koja smjera na zapad do rječice Kamešnice, označavajući među s biskupskim posjedom.¹³ U trećem opisu međe istog posjeda, također iz 1249., cesta je naznačena samo kao *magna via*, također bez Kolomanova imena. Tom je prilikom reambulacija započela kod mosta na Petrovincu te je međa, prativši tu veliku cestu, prošla pored raskrižja u susjedstvu biskupova posjeda do Kamešnice.¹⁴

Trasa velike ili Kolomanove ceste može se pratiti dalje prema istoku u ispravi iz 1276., koja opisuje međe posjeda što ga je kupio Matej, sin komesa Peska. Ovom je, naime, posjedu istočnu među označavala rijeka Glogovnica, a zapadnu velika cesta koja je vodila u Gostović.¹⁵

Ista cesta, prema Gostoviću, označavala je i dio istočne međe posjeda Obres opisanog u ispravi 1269., koji je na sjeveroistočnoj strani graničio sa spomenutim Peskovim posjedom. Naime, međa od Peskova posjeda prati cestu do križanja, odakle jedan pravac vodi prema Gostoviću, drugi prema Obresu. U ovom je opisu cesta nazvana starom (*via antiqua*). Budući da su zapadnu među posjeda Obres

¹² CD IV: 72 (...et per aquam Tetreuinech uadit usque ad magnam uiam que uocatur uia regis Colomani, et ibi conterminatur terra episcopi (de Gori)cha, inde tendit uersus occidentalem partem et uadit in eadem uia per metas terreas et arbores cruce signatas ad aquam Camesnicha, inde uadit superius per (aquam ad metam priorem...)). PAVLEŠ 2010: 7-9.

¹³ CD IV: 398 (...Cuius terre uocate Ravn prima meta incipit a ponte uersus meridionalem partem ascendendo montem in magna via et cometatur terre episcopi Zagrabiensis, (...) inde diuertendo in uet(er)i via uersus partem occidentalem pergens in eadem via iuxta metas dicti episcopi cadit in aquam Kemechnice apud arborem ilicem, a qua diuertendo uersus aquilonem...).

¹⁴ CD IV: 413 (...Cuius terre prima meta inchoatur a ponte ab oriente et tendit uersus partem meridionalem, que protenditur iuxta terram Hemerici, ascendendo superius ad montem ubi uie sunt ad modum crucis et ibi est meta terrea sub quercu, per quam uiam ad modum crucis directam separantur termini terre Hemerici et episcopi et inde itur per quandam uiam ueterem et contiguatur terre episcopi et per eandem uiam itur uersus occidentem et cadit in aquam Keminchicah iuxta arborem ylicis, ubi est meta terrea; et per eandem aquam ascendit superius (...) iterum cadit in aquam Tetrench et descendit inferius per Tetrench et reuertitur ad metam priorem...).

¹⁵ CD VI: 174-175 (...exinde per eundem fluuium Glogoncha inferius uersus meridiem tendendo satis in magno spacio per inferius quoddam molendinum exeundo de sepedicto fluuiio Glogoncha peruenit ad arborem pomi cruce signatam, ubi terre Thome superius notati uicinat. Deinde uersus occidentem (...) peruenit ad quandam magnam uiam, que ducit uersus Goztouich, per quam pergendo uersus septemtrionem iuxta terram sepedicii Mathey ab occidente remanentem satis in magno spacio peruenit ad metam in principio nominatam...).

označavali potoci Petrovinec (koji je označavao istočnu među posjeda Raven) i Leskovec¹⁶, zadnja dva posjeda trebalo bi smjestiti na područje današnjih mjesta Špiranec i Stara Ves Ravenska. Dakle, staru, veliku Kolomanovu cestu trebalo bi tražiti između rječice Glogovnice te potoka Petrovinca i Leskovca, što bi odgovaralo cestovnom pravcu koji prolazi kroz današnji Špiranec i vodi na sjeveroistok prema Križevcima. Njegovu putanju, prema Gostoviću, u smjeru jugozapada potvrđuju izvori.

Nadalje, iz opisa posjeda sepulkralaca Tkalec/Laga iz 1223. saznaje se preciznije da je velika cesta, koja je prolazila kroz Gostović, vodila u Zagreb. Međe ovog posjeda označavale su rijeke Velika na zapadu i Kamešnica na istoku te spomenuta velika cesta na jugu, čime je potvrđen odsječak njezine trase između tih dvaju vodotoka. Velika je cesta u ovome dijelu označavala među prema posjedu Gostović.¹⁷ Treba spomenuti da se ista cesta spominje i u opisu reambulacije Gostovića iz 1319., kao stara, kumanska cesta (*antiqua via, via dicta Kumanorum*).¹⁸ Prema zapadu trasa se ove ceste može pratiti u opisima posjeda Vrbovec i Rakovec.

Opis reambulacije posjeda *Zlony et Worbouch* zabilježen je 1244. godine. Prema njemu, sjevernu je granicu označavala međa koja je od Dulepskog potoka pratila veliku cestu prema istoku, prelazeći preko rječice *Zeminztrug* i neke neimеноvane rječice te je potom nekom cestom zaokrenula prema sjeveru i njom stigla do druge velike ceste kod potoka Luke i posjeda Gostović. Međa je u nastavku pratila tu veliku cestu prema istoku, prešavši mostom preko Luke te prelazeći

¹⁶ CD suppl. I: 300 (...*Cuius terre prima meta incipit a septemtrionem a terra hereditaria eiusdem Pezk comitis in arbore pyri cruce signata, et procedit pre viam antiquam versus meridiem et pervenit ad arborem harazth cruce signatam et meta terrea circumfusam; inde in eadem via eundo, pervenit ad pyrum crucesignatam; deinde pervenit ad diuisionem viarum, quarum una versus Goztoych et altera versus Obres dirigitur et in eadem via tendenti versus Obres, (...) ubi cadit in fluuium Tetreunch; per per quem fluuium iuxta terram Hemrici predicti remanentem ultra eundem fluuium reflectitur versus occidentem, et in eodem fluuio eundo, pervenit ad locum, in quo riuulus vocatus Lezkouech cadit in fluuium tetreunch memoratum; per quem fluuiumLezkouech transcedendo superius versus septemtrionem...*). PAVLEŠ 2010: 7-9.

¹⁷ CD III: 232 (...*Cuius terre prima meta incipit uersus orientem iuxta fluuium qui uocatur Kamasnicha et procedens per magnam uiam que ducit uersus Zagrabiam ueniens ad arborem nomine gertayn in qua est meta, deinde per eandem transit quoddam nemus et est meta in quercu, deinde per eandem uiam ascendit ad montem et in biuo est meta similiter in quercu, exinde per eandem uiam procedens incidit in fluuium qui uocatur Welyca et separator a terra Gozthouech...*).

¹⁸ CD VIII: 522 (...*per eandem aquam Velika vadit in bono spacio ad arborem piri cruce signatam ubi uicinatur terre Cruciferorum de Kalz, inde vadit in siluam uersus orientem et venit ad viam ubi est meta terrea, et per eandem viam vadit uersus aquilonem ad arborem harast cruce signatam, que est in valle iuxta predictam viam, inde uersus orientem vadit per meatum aque in bono spacio ad montem ubi est arbor hrast cruce signata, ibidemque est antiqua via et per eandem viam reuertitur uersus aquilonem et venit ad vallem ubi est via dicta Kumanorum, per quam vadit uersus orientem in magno spacio et venit ad quendam fontem ubi est meta terrea, inde directe ad orientem vadit per Chreth et peruenit ad fluuium Chernech, quem pertransiens venit ad aquam Kemesnycha...*). PAVLEŠ 2010: 12.

preko rječica Zlenin, Velika, Kamešnica i Črnec, gdje je započela zajednička granica s biskupskim posjedom.¹⁹ Dakle, prva je velika cesta kod koje je započeo ophod prometnica koja prolazi kroz Vrbovec i vodi dalje prema Gradecu. Od toga se pravca odvajala cesta prema sjeveru koja je vodila prema mostu na potoku Luka i do druge, sjevernije velike ceste, koja je označavala među s posjedom Gostović. Riječ je o produžetku ranije opisane trase Kolomanove ceste koja je od Gostovića produžavala preko današnjeg mjesta Lovrečka Varoš prema Dijanešu i mjestu Dulepska uz istoimeni potok. Opisana je međa posjeda Vrbovec trasu Kolomanove ceste vjerojatno pratila do Lovrečke Varoši: ondje se cesta račvala u dvama smjerovima – jedan je vodio prema Gostoviću i Križevcima (Kolomanova cesta), a drugi prema biskupskom Gradecu, prolazeći nešto sjevernije od naselja Pavlovec. Među Vrbovca označavala je ova druga cesta. Od spomenutog je račvanja do danas očuvan mali ljevkastrg ispred crkve, pri čemu pravac u smjeru istoka povezuje Lovrečku Varoš s modernom prometnicom Križevci – Vrbovec – Zagreb, a sjeverniji se pravac zapravo pretvara u poljski put i nestaje ubrzo nakon račvanja.

Biskupski posjed koji se ovdje spominje jest *Goricha* iz opisa međe posjeda Raven (iz 1238.), o čemu je već bilo riječi.²⁰ Prema tome, trasa iste ceste označavala je međe Peskova posjeda i posjeda Obres, zatim zajedničku među između biskupskog posjeda i posjeda Raven, a u produžetku je ista cesta dijelila posjed Tkalec/Laga od posjeda Gostović te, od Lovrečke Varoši prema zapadu, posjede Gostović i Vrbovec.²¹

Nadalje, na međi posjeda Rakovec spominje se vojna cesta. Prema reambulaciji iz 1245., u jugoistočnom dijelu posjeda zajedničku među s posjedom Gostović označavala je rječica Dulepska. U ovom dijelu dokumenta nedostaje dio teksta, pa nije jasno što se točno događa s međom, no čini se da je preko Dulepske prelazila vojna cesta u smjeru istoka te da je ta cesta jednim dijelom označavala granicu rakovečkog posjeda prema kraljevim svinjarima. U nastavku se u opisu

¹⁹ CD IV: 224-225 (...*prima (meta) incipit ab occidente a fluio nomine Dulebzka in magna uia, et ibi sunt due mete terree, quarum una est iobagionum castris Crisiensis et altera comitis Junk, et per ipsam uiam uersus orientem in silua ligeth, in qua transit fluuium Zeminztrug; et in eadem uia transit unum riuulum paruuum (et) peruenit ubi separat alia uia uersus aquilonem per metas et signa in arboribus continue posita et per eandem uenit ad magnam uiam et fluuium Loky, quem transiens per pontem iuxta terram Gostoyg, ubi sunt mete terree; abhinc uadit per eandem uiam uersus orientem, ascendit monticulum et declinat in riuulum Zlonyn, quern transiens ad eiusdem partem ascendit alium monticulum, in eadem via magna declinat in fluuium Welica, quem transit et uadit in eadem via ad montem uersus orientem in silua et per planiciem uenit in fluuium Kamechnicha dictum et transit ipsum fluuium, per eandem uiam declinat inferius in paludinem ac vnum lutum et peruenit in aquam nomine Chernech, ubi continetur terra episcopatus ecclesie Zagrabiensis...*). PAVLEŠ 2010: 14.

²⁰ Isto: 19.

²¹ BUTURAC 1983: 120.

međe spominju potok Salnik (*Scolnuk*) i rijeka Lonja (*Lana*).²² Isti dio međe uz tok Dulepske opisan je 1338. pri reambulaciji posjeda Gostović.²³ U ovom opisu međa je, nakon što se odvojila od rječice Velike i prešla potok Luku, prelazila preko velike vojne ceste (...*vadit directe ultra magnam viam exercituum*...), da bi zaokrenula prema sjeveru prateći (drugu) veliku cestu dok se nije od nje odvojila prema istoku te se trasom stare ceste vraćala do potoka *Pribicraicha*.²⁴ Vojna cesta i u ovom bi slučaju trebala biti prometnica koja od Lovrečke Varoši i Dijaneša prelazi potok Dulepsku kod istoimenog naselja. Druga velika cesta prati tok Dulepske u smjeru sjevera do stare ceste kojom se, vjerojatno preko Pogačeca, Hruškovice i Lovrečke Velike, vraćala na istok do toka Velike, zaokružujući tako naselja koja su pripadala posjedu Gostović.²⁵

Daljnju trasu ove prometnice prema zapadu rasvjetljuju spomeni kraljeve ceste na zagrebačkom području.

Kolomanova cesta između Vrbovca i Zagreba

Srednjovjekovna *via regis* izričito se na zagrebačkom području spominje u tri- ma ispravama iz ranog 13. stoljeća. Najstariji se spomen nalazi u ispravi hercega Andrije iz 1200. kojom se zagrebačkom dekanu Baranu poklanja posjed nekog *Jerose*, koji je s jedne strane bio omeđen kraljevskom cestom uz koju se spomi- nje i most.²⁶ Sljedeći se spomen nalazi u ispravi kralja Andrije iz 1214. kojom se istom dekanu Baranu poklanja posjed braće *Cehna* i *Weretk* koji se prostirao između rijeka Save i Trnave. Čitavu je sjevernu među označavala javna cesta koja se „u onim krajevima nazivala kraljevom cestom“. Vodila je od naselja Sopnica (*Scepnicha*) do rječice Trnave.²⁷ Treći spomen nalazi se u opisu međa posjeda

²² CD IV: 286 (...*et in eadem Dubluzca tenetur (meta) cum populis comitis Crisiensis et per eandem aquam tenetur Gustowig et eadem Dubluzca de uia . . . et ibidem transit et ibit in eadem aqua uia exercitus uersus orientem, vbi conterminatur terre subulcorum domini regis, hinc uadit ad unum flumen quod uocatur Scolnuk, vbi est meta, (...) hinc uero uadit ad flumen Lana et conterminatur terris Cruciferorum et iterum conterminatur ipsius comitatus Moraucha, ac per eundem fluuium uadit superius ad metam priorem*...).

²³ PAVLEŠ 2010: 12-13.

²⁴ CD X: 424 (...*vadit directe ultra magnam viam exercituum (...) eundo per magnam viam versus aquilonem et declinat in aliam viam veterem (...) vadit per illam viam veterem in silva usque metam (...) vadit in eadem via usque aquam Pribicraicha*...).

²⁵ BUTURAC 1983: 121; PAVLEŠ 2010: 12.

²⁶ CD II: 353 (...*Mete autem supradicte terre he sunt: ex una parte tangit fluuius, qui uocatur Dulus, ex alia parte conterminatur ville Pete et Vete, tercia uero ex parte conterminatur ad antiquam regiam stratam et protenditur usque ad pontem et ibidem terminatur*...).

²⁷ CD III: 129 (...*Prima igitur meta terre supradicte incipit a uilla Scepnicha predii eiusdem Baran decani, deinde tendit uersus aquilonem et uenit ad quandam publicam stratam, que in illis partibus uia regis uocatur et per eandem uiam uadit, usque dum predicta uia intrat in quandam*...).

Opor iz 1217., prema kojem reambulacija počinje na istočnoj strani kod kraljeve ceste, od ceste ide prema jugu, prema posjedu *Cihcne*, zatim zaokreće prema zapadu i dolazi do crkve sv. Marije. Kod crkve međa zaokreće prema sjeveru, zatim prelazi cestu koja iz Čučerja vodi prema Zagrebu, pa produžuje do rijeke *Johann potoka* te se na koncu tokom rječice Jalševac vraća do početne točke.²⁸ Ime posjednika *Cihcne* Lelja Dobronić povezala je s imenom Čulinec, a crkvu sv. Marije smješta u današnju Granešinu.²⁹ Ime *Weretk* povezano je s Retkovcem, iako ga Dobronić veže i uz Resnik.³⁰

Dobronić je smatrala da je ova zadnja spomenuta *via regis* bila ogranak rimske ceste koji je vodio u smjeru sjever – jug te da se može povezati jedino s cestom koja je od Sesveta kroz Markovo Polje vodila prema sjeveru jer je to „jedina poznata velika cesta istočno od Oporovca“.³¹ Međutim, smatram da nije tako jer je ta cesta predaleko od opisane međe, budući da se istočna granica posjeda nalazila na potoku Jalševac. Reambulacija započinje kod ceste, odakle međa ide na jug, ali pritom ne prati cestu, iz čega proizlazi da kraljeva cesta ide u smjeru istok – zapad, prelazeći preko Jalševca.

Radovan Gajer pretpostavlja postojanje nekoliko različitih pravaca u istočnom zagrebačkom području. Naime, prema njemu se kod Zagreba *magna via* granala u nekoliko smjerova: prvi prema prijelazu preko Save pod imenom Kraljev brod, drugi prema Prijelazu gubavaca kod Ščitarjeva, a treći bi ogranak bila današnja Vlaška ulica. Nju je, čini se, povezao s velikom, kraljevskom cestom, no kaže kako je ona prolazila nešto sjevernije od današnje Avenije Dubrava direktno prema Popovcu i Zelini, ostavljajući Brest i Sesvete južno od ove rute. Prema Gajeru, postojao je i jedan odvojak ceste, koji je vodio na istok do Čazme.³²

aquam nomine Tornua et per eandem aquam deriuatur, donec predicta Tornua defluit in Zawam et uersus australem partem eadem Zowa (!) circuit omnes alias terras eiusdem Barani decani huic terre contiguas, de qua in presenti agitur, ac per eandem aquam Zowa reuertitur ad supradictam uillam Sepnicha(m), unde primo meta processerat...).

²⁸ CD III: 152-153 (...*Prima meta terre Opor, quam Blasius uir felicitis memorie quondam abbas sancti Martini contulit, incipit uersus orientem in uia regis, deinde uersus meridiem tendit ad terram cuiusdam ciuilis Cihcne et tendit uersus occidentem ad ecclesiam sancte Marie, ecclesia tamen infra metas remanente, inde uersus septemtrionem ad metam Pauli, deinde ad magnam uiam que ueniet de Suseria et uadit Zagrabiam, inde ad fluium Johan potoka et per ilium superius ad terram episcopi, inde per supercilium montis ad uiam et per uiam descendit intermediis metis ad quercum que diuidit terram istam a terra comitis Egidii, deinde per uallem ascendit ad montem, in cuius cacumine est quercus et descendit in fluium nomine Jelseuch et sic descendit ad predictam uiam...).*

²⁹ DOBRONIĆ 1952: 190-191.

³⁰ GAJER 1978: 35; DOBRONIĆ 2003: 67.

³¹ DOBRONIĆ 1952: 190; Ista 2003: 55.

³² GAJER 1978: 12.

Međutim, smatram da se u zadnjim dvjema ispravama spominju dvije različite kraljeve ceste: južnija, koja je prolazila uz naselje Sopnicu, na sjevernoj granici Baranova posjeda, i sjevernija, koja je prolazila uz Granešinu i preko potoka Jalševac, spomenuta u jugoistočnom dijelu posjeda Opor.

Ovakav raspored prometnica potvrdio bi i opis posjeda Jalez iz 1266. Naime, opis međe ovog posjeda započinje na potoku Bliznecu pored velike ceste koja vodi u naselje *Caranisapula*, u kojem se nalazi crkva sv. Marije. Dobronić ovo mjesto povezuje s današnjom Granešinom.³³ Došavši do crkve u Granešini, međa produžuje cestom na istok do raskrižja, od kojeg zaokreće cestom prema jugu i dolazi do javne ceste kojom, pak, ide prema istoku do kaptolskog posjeda. Tada se međa odvađa od ceste i ide prema jugu močvarom do naselja *Chyhna*, kod kojeg počinje pratiti tok rijeke Trnave do međe posjeda Zagrebačke biskupije. Tada granica zaokreće na zapad i dolazi do novog raskrižja te nastavlja dalje prateći cestu u smjeru zapada do mosta na Bliznecu, odakle se njegovim tokom vraća uzvodno na početnu točku.³⁴ Iz ovog se izvora, dakle, saznaje da je najsjevernija od spomenutih cesta išla u pravcu zapad – istok od potoka Bliznec do Granešine te je nastavljala dalje prema istoku, križajući se s cestom koja je iz Čučerja vodila prema jugu. Pravac iz Čučerja se, pak, nešto južnije križao s javnom cestom, koja je vodila od istoka prema zapadu, prolazeći nešto sjevernije od Čulinca. Najjužnija spomenuta prometnica križala se s nekom cestom zapadno od rječice Trnave i Čulinca te produžavala prema zapadu do Blizneca. Iako se u ovom izvoru ceste ne imenuju izričito kao Kolomanove ili kraljeve, ovaj opis podudara se s opisima međa drugih posjeda iz 13. stoljeća te je iz njega jasno da je riječ o dvjema različitim cestama.

Trase ovih dviju cesta dodatno razjašnjava opis posjeda Kašina (južnijeg od dvaju istoimenih kaptolskih posjeda) iz 1217. Naime, reambulacija je započela

³³ DOBRONIĆ 2013: 56.

³⁴ CD V: 391-392 (*Cuius terre prima meta incipit a parte occidentali iuxta fluium Blyzna in ueteri meta terrea et secus magnam viam que vadit uersus ecclesiam beate Marie virginis de Caranisapula, per quam procedendo uersus orientem per virgultum venit ad veterem metam, inde prosiliens ad uiam cruce signatam, vbi est meta et uenit per eandem ad plagam meridionalem in antiquam metam, de qua per ipsam viam cadit in publicam stratam, vbi est terrea meta antiqua, per quam stratam eundo uersus orientem venit ad ueterem metam, deinde ulterius procedens in ueteri meta reliquit metas castrensiu et incipit tenere metas in terra capituli Zagradiensis. Deinde eundo per siccam vallem uersus meridiem cadit in paludem, per quam venit ad uillam Chyhna uocatam, retro quam prosiliens de palude cadit in fluium Thornua, in quo parum descendendo exit ad ueterem metam, vbi tenet metas cum terris ad episcopatum pertinentibus; ab inde procedendo per uepres uersus occidentem venit ad uias cruce signatas in antiquam metam [infra] duos colles, de hinc per unam viam eundo venit ad densas uepres, vbi est antiqua meta, de quibus uepribus exit in uias cruce signatas, vbi est antiqua meta, ab inde per fluium Blizna cadit eundo per unam viam, vbi [est] p]ons, in quo fluiuo ascendit uersus septemtrionem et peruenit ad metam priorem).*

kod velike ceste (*magna strata*) te se međa spuštala prema jugu, prateći tok rječice Kašine, do ceste koja vodi *in Gumenzam* i koja čini među prema posjedu templara. Nadalje, međa se kroz veliku šumu spuštala ravno prema Savi, zatim se spajala s rijekom *Johan*³⁵, prolazeći uz posjed zagrebačkih kanonika i u povratku prema sjeveru dolazila do iste ceste pored koje je istočnije započela reambulacija, no ona je sada nazvana vojnom (...*inde facto regressu ad viam exercituaelem que fuit prima meta Casine*...). Ta je cesta označavala granicu posjeda u smjeru zapada, dok međa nije preko doline zaokrenula na sjever, nakon čega se nekom drugom cestom vraćala prema istoku do raskrižja. Od tog je križanja međa pratila cestu uz rječicu Sopnicu u smjeru sjevera, do križanja za Vugrovec, odakle se vraćala do početne točke kod velike ceste.³⁶ Dobronić smatra da su *magna strata* i *via exercituaelis* bile rimska cesta koja je povezivala antičku Sisciju i Petovion³⁷, a Gajer je tu cestu povezoao s pravcem za Zelinu.³⁸ Međutim, s obzirom na opisani smjer ove ceste prema zapadu, ovdje mora biti riječ o istoj cesti koja je označavala sjevernu među Baranova posjeda od naselja Sopnice do rječice Trnave te o javnoj cesti iz opisa posjeda Jalez (srednjoj od spomenutih triju koje su vodile u smjeru istok – zapad). Budući da je, prema izvoru, ta cesta istočnije prolazila uz rječicu Kašinu, valja je poistovjetiti s današnjom prometnicom koja dolazi iz Zeline te prolazi kroz mjesta Belovar i Popovec do Sesveta.³⁹ Dalje prema zapadu pravac ove vojne i kraljeve ceste može se otprilike poistovjetiti s trasom današnje ceste od Sesveta prema Zagrebu, odnosno s Avenijom Dubrava i Maksimirskom cestom. Ova se cesta spominje i pri navođenju crkve Svih svetih u današnjim Sesvetama u popisu župa iz 1334. (*Item ecclesiam sanctorum omnium circa magnam viam*...).⁴⁰ Od te

³⁵ Na topografskoj karti danas je ovaj tok upisan pod imenom Rijeka, a nastaje spajanjem potoka Čučerje i Jalševac; u njega se ulijeva i potok Kostanić koji, pak, nastaje spajanjem potoka Srednjak i Vugrovec. Današnji Kostanić i Srednjak činili su tok srednjovjekovne rječice Sopnice.

³⁶ CD III: 153 (...*incipit a magna strata per fluuium Casina, tendit usque ad quercum trifurcatam et signatam pro meta, deinde per uallem uersus meridiem tendit ad quercum signatam iuxta uiam, que ducit in Gumenzam que est meta inter terram Casina et terram templariorum, deinde recte per magnam siluam tendit uersus montem qui est iuxta ripam Zawe, ubi est arbor drinik, inde superius usque ad fluuium Johan, inde ad terram canonicorum et inde facto regressu ad uiam exercituaelem que fuit prima meta Casine, tendit per eandem uersus occidentem ad quadriuium, ubi est quercus pro meta, inde recte per eandem uiam tendit ad duas quercus signatas pro meta, deinde ad uallem uersus septemtrionem ad uiam et per illam directe tendit uersus orientem usque ad quadriuium, deinde uersus septemtrionem protenditur per uiam, que transit per riuulum Zepnica ascendendo superius usque ad uiam, que ducit ad illam uiam qua itur in Vgram et ibi est quercus, et ab eadem uersus occidentem per uiam que ducit ad magnam stratam*...).

³⁷ DOBRONIĆ 1952: 192-194.

³⁸ GAJER 1978: 36.

³⁹ GRAČANIN 2010: 37.

⁴⁰ BUTURAC 1984: 66.

se ceste u Sesvetama odvajao pravac prema Čazmi na istok, kako je spomenuo i Gajer.⁴¹ Također, od Sesveta je cesta produžavala i na jug prema Ščitarjevu, pa u toj trasi doista jest bila antička prometnica koja je povezivala Sisciju i Petovion preko Andautonije, kako je pretpostavila Dobronić.⁴²

Druga cesta na koju je međa posjeda Kašina naišla nakon što je zaokrenula na sjever trebala bi biti ona kraljeva cesta koja je prolazila uz Opor, odnosno današnju Granešinu. Njom se vraćala na istok do raskrižja, gdje se taj pravac križao s antičkom cestom koja se kod Sesveta odvajala prema Markovu Polju, Kašini i Medvednici.⁴³ Od nje se, pak, odvajao pravac za Vugrovec.

Produžetak trase kraljeve ceste prema istoku spominje se na međi sjevernijeg kaptolskog posjeda Kašina, a opisan je također u ispravi kralja Andrije iz 1217. Istočna je granica bila određena tokom potoka Jesenovca i rječice Glavničice do mosta i velike ceste, koja je činila južnu granicu posjeda i kojom se međa vraćala prema početnoj točki reambulacije, u susjedstvu biskupskog Vugrovca.⁴⁴ Most na Glavničici nalazi se na već spomenutoj cesti za Zelinu kod mjesta Belovar. Međutim, odavde se međa ne vraća na zapad pravcem prema Sesvetama, već direktnije prema Vugrovcu, odnosno Granešini.

Ovime se može sagledati čitava trasa sjevernije kraljeve ceste od mosta na Glavničici do Blizneca kod Granešinskih Novaka. Ona je djelomično označavala međe između dvaju kaptolskih posjeda pod imenom Kašina, zatim sjevernu među južnijeg posjeda Kašina, doticala je posjed Opor kod potoka Jalševca te označavala sjevernu među posjeda Jalez. Ovaj se pravac, dakle, kod Belovara spajao na cestu koja je dolazila iz Sesveta i koja je smjerala dalje prema Zelini.

S obzirom na ranije spomenuto prostiranje Kolomanove vojne ceste do rječice Dulepske, moglo bi se pretpostaviti da je cesta u produžetku, od istoka prema zapadu, prolazila uz mjesta Dulepska, Samoborec, Vrhovec, Donja Mlaka (prijelaz preko Lonje), Sveta Helena, Donja Zelina, odakle je produžavala prema Zagrebu upravo opisanim trasama (preko Sesveta i Granešine).

Zapadno od potoka Blizneca sjevernija se cesta morala spajati s južnijom kraljevom cestom (današnjom Maksimirskom cestom i Vlaškom ulicom). U izvorima se taj dio trase spominje na međi teritorija Gradeca u ispravi kralja Bele IV. iz 1242. Naime, prema opisu, istočnu među označavala je velika cesta koja je od

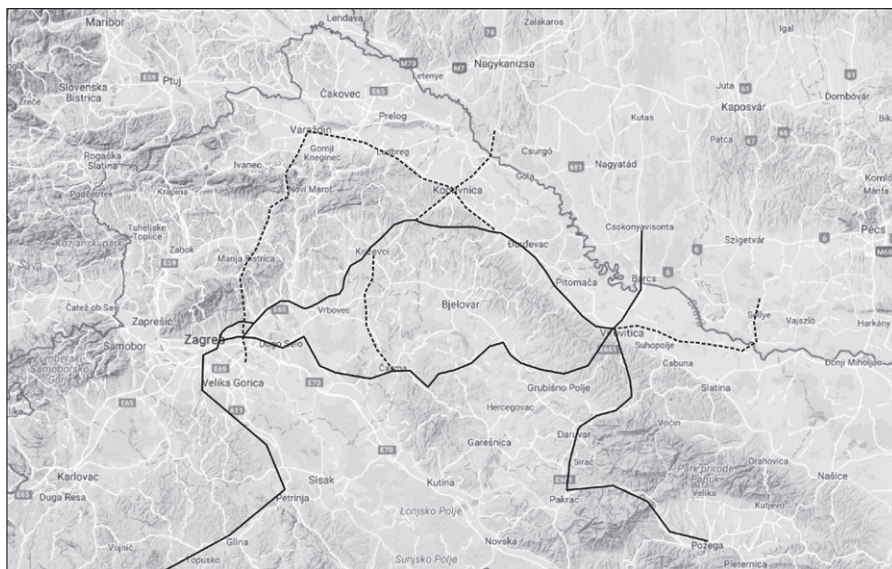
⁴¹ GAJER 1978: 12.

⁴² KLEMENC I SARIA 1936: 91; GREGL 1984: 9-10; ČORALIĆ 1997: karta 1; GRAČANIN 2010: 37.

⁴³ KLEMENC 1938: 197-108; GAJER 1978: 12; BUDAK 1992: 22; ČORALIĆ 1997: karta 1.

⁴⁴ CD III: 155-156 (...*Prima uero meta terre Cassina, incipit ab occidentem a fluuio qui uocatur Liseu, (...) inde descendit ad fluuium Jasenouiz qui cadit in fluuium Glauniza, et per illam descendit ad magnam uiam, ubi est pons et per eandem uiam reuertitur ad occidentem per metas episcopi usque ad primam metam...*).

prijelaza preko Save pod imenom *Kyralrewy* vodila prema sjeveru, da bi došla do druge velike ceste (*via ettewen*), koja je, pak, vodila do rječice Cirkvenik.⁴⁵ *Via ettewen* trebala bi biti pravac velike kraljeve ceste. U ovom je kontekstu zanimljiv i spomen Kraljevog broda (*Kyralrewy*), prijelaza preko Save, koji bi mogao označavati nastavak trase Kolomanove vojne ceste prema moru.⁴⁶

Karta 4: Prijedlog rekonstrukcije trase Kolomanove i drugih vojnih cesta prema autoru članka. (Legenda: _____ = Kolomanova cesta; ----- = vojna cesta)

Kolomanova cesta istočno od Križevaca

Prema svemu ranije rečenom, Kolomanova je cesta zasigurno vodila prema Križevcima, no prema istoku se njezina trasa uglavnom povezuje s pravcem za Koprivnicu – ili direktno ili preko Rovišća.⁴⁷ Međutim, izvori ipak navode na drugačiju rutu.

Na području samih Križevaca Kolomanova se cesta ne spominje. U opisu međe teritorija novog križevačkog naselja iz 1252. spomenuta je velika cesta

⁴⁵ CD IV: 172 (...*Prima meta est in portu Sawe, qui Kyralrewy dicitur, iuxta magnam viam, et per eandem tendit usque ad rivum qui Zoysca dicitur, quem rivum transit per pontem; deinde per eandem viam tendit versus aquilonem, (...) deinde transiens minorem Malakam pervenit ad magnam viam, que vulgo ettewen dicitur, per quam veniens pervenit ad rivum Cyrkuenich...*).

⁴⁶ KLAIĆ 1976: 262; GAJER 1978: 12; GRGIN 1996: 25.

⁴⁷ KLAIĆ 1976: 262; Ista 1987a: 40; LOVRENČEVIĆ 1980: 238; PETRIĆ 1993: 23; GRGIN 1996: 25.

u jugoistočnom dijelu gradskog teritorija, u blizini rječice Vrtlin.⁴⁸ Iako se ovdje ne može sa sigurnošću tvrditi da se taj spomen doista odnosi baš na pravac Kolomanove ceste prema istoku, ipak se može pouzdano reći da je cesta kralja Kolomana smjerala prema području Rovišćanskog komitata. Spomen vojne ceste na području današnjeg mjesta Novi Bošnjani svakako potvrđuje daljnji smjer od Križevaca prema istoku.⁴⁹

Zvonko Lovrenčević s cestom kralja Kolomana poistovjećuje pravac u smjeru sjever – jug, od Rovišća preko Kovačevca do crkve sv. Križa u Gornjem Križu.⁵⁰ On nadalje piše kako je od današnjeg Novigrada Podravske vodila cesta u smjeru istok – zapad pored mjesta Gornji Križ, preko Ladislava Sokolovačkog do mjesta Raščani i Blizna (na istoimenom potoku) te dalje prema Križevcima ili Kalniku. Prema njemu, ove su se dvije ceste križale sjevernije od crkve u Gornjem Križu. Jedan je pravac prolazio i dolinom Komarnice od Novigrada Podravske, preko utvrde Kavnik kod Gornjih Sredica do Križevaca.⁵¹ U principu se podaci o cestama iz isprava 13. stoljeća podudaraju s Lovrenčevićevom rekonstrukcijom antičkih cestovnih pravaca, međutim, cestom kralja Kolomana nazivao se pravac prema Križevcima, a ne prema Rovišću.

Naime, u izvorima vezanim za ovo područje Kolomanova se cesta spominje na trima mjestima, kako je već pokazao Pavleš. Jedno je od njih isprava iz 1270. kojom je kralj Bela IV. komesu Perkinu ustupio posjed Mačić (?) (*Machich*). U opisu međe spominje se crkva sv. Križa u današnjem mjestu Gornji Križ.⁵² U nastavku međa prelazi preko rječice Velike i prati uzvodno potok *Bokocha*, pa kroz šumu stiže do mjesta koje se zove *Kalista* i ceste kralja Kolomana. Međa je zatim pratila ovu cestu na brijegu te je njom naišla na neku drugu cestu kojom se prema jugu vratila do početne točke reambulacije.⁵³ Iz ovoga se može zaključiti

⁴⁸ CD IV: 491 (...*inde iuxta terram Wlchete per unum pontem descendit per metas et de ponte exit ad pirum; inde de piro ad magnam viam ubi est meta; inde directe veniendo peruenit ad arborem nucum; inde transit fluuium Vrtelen et peruenit ad priorem metam...*).

⁴⁹ CD XI: 88. PAVLEŠ 2006: 9; Isti 2008: 71.

⁵⁰ LOVRENČEVIĆ 1980: 238.

⁵¹ GRAČANIN 2010: 38.

⁵² BUTURAC 1984: 79; KARLO 2012: 23-32.

⁵³ CD V: 535-536 (...*et meta terrea circumfusam, que sita est prope ecclesiam sancte crucis, inde per terras arabiles ad partem occidentalem tendens venit ad magnam viam iuxta quam est meta terrea, (...) per eandem viam ad partem septentrionalem tendens (...) inde relinquens viam venit ad aquam Welika, inde ad partem occidentalem tendens venit ad rivum Bokocha, ubi vicinatur terre magistri Ernei, inde procedens in eodem venit ad domum Liha, ubi Bokocha dividitur ad duas partes et in rivo, qui est a parte occidentali (...) venit ad Kalistam, ubi est arbor bik cruce signata et meta terrea circumfusa, que Kalista est iuxta viam que vocatur via Colomani, ubi vicinatur terre Bank, inde per beerch (...) inde de via, que dicitur via Colomani, venit ad aliam viam et per montem ad partem meridionalem, (...) et per eandem viam vadit ad priorem metam et ibi terminatur.*).

da je Kolomanova cesta označavala sjevernu granicu posjeda te da je vodila u smjeru istok – zapad, a prolazila je sjevernije od rječice Velike i Gornjeg Križa.

Drugi je spomen Kolomanove ceste nešto raniji, iz 1255. godine, u ispravi kojom ban Stjepan potvrđuje jobagionima, predijalcima i kastrenzima rovišćanskog kastruma slobode, odnosno prava koja su imali od vremena kralja Kolomana. U ispravi se opisuju međe nekoliko njihovih posjeda koji su međusobno graničili, no pritom je opisana samo njihova zajednička vanjska međa. Istočnu je među označavala rijeka *Kamarcsa* (Komarnica), koja je u cijelom opisu međe, uz Veliku, jedini pouzdani marker za donekle točniji smještaj ovih posjeda u prostor. Naime, nabraja se niz vodotoka (*Plavna, Chazlo, Camona, Bosouth, Maranth, Breztous*) koje je zaista teško povezati sa stanjem na topografskoj karti, budući da nijedan tok danas više nije sačuvala ili barem slična imena. U zapadnom je dijelu međa pratila tok rječice *Maranth* prema sjeveru do velike ceste kralja Kolomana, pa je nju slijedila na istok, dok nije zaokrenula prema jugu. U nastavku je međa, između ostalih tokova, prešla preko Komarnice i Velike.⁵⁴ Rječica *Maranth* bi se možda mogla poistovjetiti s rječicom *Moroucha*, spomenutom na istočnoj međi posjeda *Machich*. U svakom slučaju, ovdje se nailazi na potvrdu da je Kolomanova cesta smjerala od istoka prema zapadu i da je bila pozicionirana sjeverno od rječice Komarnice. Treći spomen datira u 1351. i spominje križanje cesta sjeverno od Gornjeg Križa. Naime, pri ovome je opisu posjeda reambulacija započela na izvoru rječice *Morovchafeu*, odakle je međa odmah naišla na cestu kralja Kolomana, koja je prolazila između naselja Jagnjedovac i Rovišće. Prateći

⁵⁴ CD IV: 597-598 (...*Prima igitur meta terrae Scentaie incipit ab oriente, a capite Plauna et tendit inferius ad septemtrionem eundo parum, cadit in fluvium Chazlo et per eundem fluvium ad meridiem cadit in fluvium Welica; et per eundem fluvium inferius vadit ad meridiem; ab bine autem vertitur ad fluvium Camona et per eundem vadit parum versus occidentem; et inde per eundem vadit superius ad septemtrionem. Deinde vadit et cadit ad fluvium Bosouth et per eundem Bosouth procedit inferius et inde pervenit ad caput de Bosouth, ubi fluvius Bosouth dividitur in duas partes et per medium ascendit superius, ubi Tiburtius est commetaneus. Et inde descendit inferius et cadit in fluvium Maranth, per quern vadit superius ad magnam viam Colomanni regis; ubi in sinistra est arbor fagi; in qua est crux pro meta, per eandem viam egreditur ad orientem, ubi Henricum comitem sumit sibi commetaneum; ubi etiam arbor fagi. Dehinc autem procedens pervenit ad unum angulum, ubi est meta terrea; ubi filii Pribislai sunt commetanei Item incipit meta terrae Stoyk in eadem via et vadit ad orientem, perveniens ad alium angulum, ubi commetaneus Farkasius Alius Tolomeri. Et inde tendit versus meridiem ad metam filii Iwan et inde procedit in loco qui vulgo Keskehat nominatur et exiens de silva dirigitur versus orientem et pervenit ad angulum, ubi arbor cruce signata et meta terrea. Item ubi cadit Breztous, ibi incipit terra Drayn et per Breztous inferius et tendit versus meridiem, ubi commetaneus Balynou; ubi autem Breztout (!) cadit in fluvium Kamarcsa, ibi incipit terra Jak; inde per Kamarcsa tendit superius ad occidentem; ibi de Kamarcsa exit ad siccum vallem; ubi Vadasa commetaneus; et inde egreditur superius versus meridiem, per montem cadit ad magnam viam et per eandem ad occasum, ubi populi castrum sunt commetanei. Et inde descendit ad caput Brestous cadit in Welica. Inde per Welica superius ad septemtrionem, ubi exit ad Plaunam...).*

Kolomanovu cestu, međa je ubrzo naišla na križanje s cestom koja je povezivala Rovišće i Koprivnicu.⁵⁵ Pavleša je zbunio ovakav opis jer ispada da se križaju dvije ceste koje bi zapravo trebale ići u istom smjeru (Jagnjedovac – Rovišće i Rovišće – Koprivnica).⁵⁶ Međutim, ako uzmemo u obzir ranije spomene Kolomanove ceste koji potvrđuju njezinu usmjerenost od istoka prema zapadu, tada bi i ovaj opis trebao imati više smisla: naime, cesta koja ide između Jagnjedovca i Rovišća (*que vadit inter villas Jagnedowch et Rouische*) ne povezuje ta dva naselja, već doslovno prolazi između njih (u smjeru istok – zapad), a s njom se križa cesta (u smjeru sjever – jug), koja iz Rovišća vodi prema Koprivnici.

Time se može potvrditi nastavak trase Kolomanove ceste gredom brda prema današnjim mjestima Srdinac i Novigrad Podravski.

Kolomanova cesta između Česme i Čazme

Na istočnoj međi biskupskog posjeda Čazma spominje se Kolomanov most i Kolomanova cesta. U ispravi iz 1200. kralj Emerik potvrđuje zagrebačkom biskupu taj posjed, a spominje se kako ga je darovao kralj Ladislav. Opisana granica posjeda protezala se od Kolomanova mosta cestom spomenutog kralja prema velikom brdu, pa do izvora, zatim do mjesta *Rosuk*, do brda *Sythua*, pa do rječice *Dobouk*, potom do mjesta *Belablata* i konačno rječicom *Prestika* do rijeke Česme.⁵⁷ Vrlo se sličan opis međe javlja i godinu dana kasnije u ispravi kojom kralj Emerik potvrđuje sve posjede zagrebačkog biskupa; razlika je samo u oblicima imena *Rosur* (umjesto *Rosuk*) i rijeke *Pritiska* (umjesto *Prestika*).⁵⁸ Juraj Ćuk je most kralja Kolomana smjestio kod današnjeg mosta preko Česme između Stare Ploščice i Rače.⁵⁹ On uz Čazmu veže i ispravu iz 1163. koja opisuje tijekom sporenja i suđenja između zagrebačkog biskupa te jobagiona šomođskog kastruma oko šume *Denbron* i zemlje koja joj je određena. Spor je tada zaključen u korist biskupa, a isprava donosi opis međe spornog područja, prema kojem se ona protezala od Kolomanova mosta po garićkim cestama do rijeke Peščenica (*Pissenca*). U

⁵⁵ CD XII: 48 (...*meta incipit a parte orientali in capite fluvii Morovchafeu vocati (...) inde vertitur ad quandam viam dictam Colomani regis, que vadit inter villas Jagnedowch et Rouische, et per eandem viam procedendo pervenit ad quandam magnam viam que procedit de villa Reuche vocata versus Kaproncham...*).

⁵⁶ PAVLEŠ 2008: 68.

⁵⁷ CD II: 354 (...*meta prima est pons regis Colomani, secus quem nomen episcopi Prodani in corticibus arborum insculptum est. Hinc uia dicti regis dirigitur super magnum montem usque ad puteum eiusdem, a puteo autem ad Rosuk, de quo ad montem Sythua, inde ad fluium Dobouk, deinde ad Belablata, hinc ad fluium Prestika, qui currens iungitur prenominato fluiio Chasman...*).

⁵⁸ CD III: 12.

⁵⁹ ĆUK 1941: 107.

ispravi se zatim navode naselja koja su se nalazila na biskupovu posjedu.⁶⁰ Ćuk zaključuje da je tom prilikom određena samo istočna međa biskupova posjeda prema Gariću, koja je tada i bila sporna. Buturac se ne slaže s Ćukom u smještaju Kolomanova mosta kod Stare Ploščice te ga on smješta, prilično neodređeno, bliže Novoj Čazmi (današnjem mjestu Čazma).⁶¹

Međutim, Kolomanov most uistinu treba smjestiti između Stare Ploščice i Rače jer tako potvrđuju i drugi izvori. Na međi posjeda *Wiscuz* (današnja Međurača), opisanoj u ispravi kralja Bele IV. iz 1245., spomenut je most preko Česme s velikom cestom, i to zapadno od utoka rječice Račačke u Česmu. Na Česmi je ovaj posjed dijelio među s garićkim podložnicima (od ušća Račačke do mosta) i sa zagrebačkim biskupom (od mosta dalje prema zapadu).⁶² Lovrenčević smatra da bi most trebao biti između današnjih mjesta Sasovac i Stara Ploščica, potkrepljujući to arheološkim tragovima mosta na tom predjelu te napomenom da se u tom kraju zadržala predaja po kojoj se most naziva Kolomanovim.⁶³ Međutim, isprava pobija ovakvo rješenje jer se most između Sasovca i Stare Ploščice nalazi istočno od utoka Račačke u Česmu, dok tekst vrlo jasno govori kako se međa spustila rijekom *Ratcha* do Česme te je nastavljala dalje prema zapadu. Isti je most spomenut i u opisu međe posjeda *Polosnicha* (Stara i Nova Ploščica) iz 1265., gdje se na Česmi, u susjedstvu crkvenog posjeda, spominje dugi most koji vodi u Raču.⁶⁴

Maja Cepetić u svojim recentnim istraživanjima pažljivo razrađuje pitanje granica biskupskih posjeda Dubrava – Ivanić – Čazma te donosi rekonstrukciju međe, smještajući Kolomanov most između Stare Ploščice i Rače te protežući Kolomanovu cestu od mosta prema jugozapadu, trasom preko današnjih naselja Sredske, Bereka te područja Donje Petričke.⁶⁵

Kolomanova se cesta spominje i istočno od mosta na Česmi. Godine 1255. kralj Bela IV. dodijelio je dio posjeda *Chasmafeui* i susjedni posjed nekog *Haleta*.

⁶⁰ CD II: 98 (...*per easdem metas circumiens per pontem Colomagni regis, et ibidem signa, que in cortice arborum sunt, renouaret, et per vias Garig usque ad aquam Pissenca, et terram cum silva et villis istis: Chitamer, Scelna, War da, Roeca, Guerdi, Boyllola, Wehle, Damasca ecclesie redderet...*).

⁶¹ BUTURAC 1979: 70.

⁶² CD IV: 275 (...*per eandem aquam Ratcha tendit per partem meridionalem et ibi est meta terrea sub arbore gurtanfa, et inde progrediens per eandem cadit in aquam Chasma, ubi est meta terrea sub arbore tulfa et incipit tenere metas cum populi de Garig. Inde uero per Chasmam tendens inferius ad occidentem peruenit ad pontem, ubi est magna uia, (...) incipiens ibidem tenere metas cum episcopo Zagrabien...*).

⁶³ LOVRENČEVIĆ 1980: 241.

⁶⁴ CD V: 348-351 (...*ubi cadit in aquam Chazma et vicinatur terre comitis Ruh empticie, ex alia parte terre regis in eadem aqua descendit versus occidentem per magnum spacium usque ad longum pontem ibique relinquens vicinitatem terre regis et vicinatur terre ecclesie, ubi ascendit in longum pontem, que ducit versus Rachcham(!)...*).

⁶⁵ CEPETIĆ 2013: 226-230; Ista 2015: 74-82.

Posjedi su bili u Zdencima, u Šomođskom komitatu. Oba su se nalazila uz rijeku Česmu i u susjedstvu Pribislava i Devečerovih sinova, a kao jedna od odrednica međe obaju posjeda spominje se velika cesta kralja Kolomana. Devečerovi su sinovi posjedovali Gornji Zdenac (*superior Ezdench* – današnji Mali Zdenci), koji se protezao između Ilove i Česme, dok su mu zapadnu granicu (prema Donjem Zdencu (*inferior Ezdench* – Velikim Zdencima)) vjerojatno označavali potoci Rožinac i Pavlovača, a istočnu potok Grbavac.⁶⁶ Pribislav se, pak, spominje 1246. pri reambulaciji njegova posjeda Zdenc, koji se nalazio u susjedstvu Devečerovih sinova. Zdenc se također nalazio između Ilove i Česme (odnosno rječice Barne, koja se spaja s Grđevicom u Česmu), pri čemu je Česma dijelom označavala sjevernu granicu. Kroz posjed je prolazila i velika cesta za Viroviticu, koja se spominje u zapadnom dijelu, pa ponovno na istočnoj međi.⁶⁷ Prema čitavom opisu, Pribislavov se posjed nalazio istočno od Devečerovih sinova, dakle na području današnjeg Grubišnog Polja, a velika cesta za Viroviticu trebala bi biti cesta koja prolazi kroz Grubišno Polje i ide preko Velike Peratovice.⁶⁸

Posjed *Chazmafeu* također se nalazio uz Česmu (Barnu), no nije sasvim jasno je li se prostirao i preko Barne jer međa nije sasvim jasno opisana. Naime, reambulacija je započela na sjeverozapadnoj strani, na Česmi, odakle je međa pratila potok *Orbolch* do izvora, zatim je uglavnom smjerala na istok, pri čemu je prešla Pribislavovu cestu, popela se na brdo *Chapla*, dotaknula rijeku Česmu prema sjeveru, pa je ponovno okrenula na istok te prelazila preko nekoliko dolina i brežuljaka. U ovom je dijelu stigla do Kolomanove ceste; ondje je okrenula na jug pa se, dugo idući na zapad, spustila u dolinu, do toka Česme i njom se vratila do početne točke.⁶⁹ Prema ovakvom opisu, čini se da je međa morala prijeći

⁶⁶ CD IV: 248-249.

⁶⁷ Isto: 303-304.

⁶⁸ LOVRENČEVIĆ 1981: 196.

⁶⁹ CD IV: 609-610 (...*Prima meta terre Chazmafeu incipit ab aquilone iuxta fluvium Chazma et sub arbore ihor est meta terrea; inde tendit et cadit in fluvium Orbolch et sub arbore thul est meta terrea, item inde vadit superius per fluvium Orbolch et sub arbore tyli est una meta. Item inde tendit superius ad unam vallem et sub arbore gertean cruce signata est meta terrea. Item per eandem vadit ad caput Orbolch et sub vimine sunt due mete. Inde tendit et transit viam Prebeslav et secus viam sunt due mete. Item inde vadit ad orientem et per arbores cruce signatas venit ad montem Chapla et sub arboribus gertean sunt due mete. Inde vadit ad arbores bikfa sub quibus sunt due mete. Item ibi cadit in viam et per arbores cruce signatas vadit et in latere monticuli est meta. Inde vadit ad aquilonem et iuxta fluvium Chazma sub arbore pyri est meta. Inde tendit superius ad orientem et sub arbore ilicis est meta. Item ibi cadit in vallem et in capite vallis sunt due mete et recipit commetaneitatem terre comitis Alexandri filii Moys. Inde ascendit ad montem et ibi sunt due mete. Inde vadit ad orientem et ibi sunt due mete, una in sorbello et alia in hlfa (!). Inde vadit et transit vallem et sub arboribus' bikfa sunt due mete. Inde vadit ad gerteanfa et ibi sunt due mete. Inde tendit et transit magnam vallem et in monte sunt due mete. Inde transit secundum vallem et vadit ad magnam viam, ubi sunt due mete, una in cerasis et alia in gertean; et ipsa via vocatur via regis Kolomani. Inde ad meridiem et in Chazmafeu sub arbore Gertean est meta. Inde longe eundo flectitur ad occidentem et in capite unius vinee*

preko Barne i Kolomanovu cestu doseći sjeverno od nje jer se jedino tako mogla okrenuti na jug, pa u smjeru zapada ponovno vratiti na Česmu/Barnu i početnu točku. Može se zaključiti da se *Chasmafeu* prostirao na području između današnjih naselja Grubišno Polje i Velika Barna. Spomen Pribislavove ceste u jugozapadnom dijelu međe upućuje na to da se Pribislavov Zdenc nalazio s južne i istočne strane, s obzirom na to da je sjevernu granicu Pribislavova posjeda također označavala Česma. Prema tome, Kolomanova se cesta ne bi mogla poistovjetiti sa spomenutom velikom cestom za Viroviticu koja prolazi kroz Grubišno Polje jer je ona označavala istočnu granicu Pribislavova posjeda. Ovdje bi vjerojatno trebala biti riječ o cesti kroz naselje Velika Barna, koja prema istoku također smjera u Veliku Peratovicu i dalje u Viroviticu.

Haletin je posjed opisan vrlo kratko. Reambulacija je započela kod Kolomanove ceste te je u nastavku međa dugo išla prateći oznake međe na stablima do zajedničke međe s Pribislavom, zatim do Devečerovih sinova, odakle se vratila do Česme.⁷⁰ Haletin posjed morao se nalaziti zapadno od posjeda *Chasmafeu* jer inače ne bi mogao graničiti i s Pribislavom i s Devečerovim sinovima. Ako je Kolomanova cesta doista bila pravac kroz Veliku Barnu, tada bi se međa mogla protumačiti tako da se dugo od te ceste spuštala na jug, duž posjeda *Chasmafeu* (što bi označavalo istočnu granicu posjeda), pa se zatim vraćala do rječice Barne (prema sjeverozapadu), dijeleći granicu s Pribislavovim i posjedom Devečerovih sinova.

U ovakvom kontekstu spomeni Kolomanove ceste na gornjem toku Česme upućuju na zaključak da je ona svojim pravcem kroz Veliku Barnu nastavljala na zapad prema Velikom Grđevcu i Rači te je preko Kolomanova mosta prelazila Česmu i dalje, već opisanom trasom na međi biskupskog posjeda Čazma, vodila do Donje Petričke. Iako Cepetić pretpostavlja da bi odavde Kolomanova cesta smjerala na jug prema Gariću⁷¹, smatram (s obzirom na ranije opisane spomene kraljeve ceste na zagrebačkom području) da je ipak nastavljala prema zapadu preko Čazme, srednjovjekovnog Ivanića (današnjeg Kloštra Ivanića) i Lupoglava do Sesveta te trasom južnije kraljeve ceste na zagrebačkom području do Zagreba, pa preko savskog prijelaza Kraljev brod dalje na jug, prema Gori i Topuskom.

cadit in vallem et ibi puteus est pro meta et parum eundo cadit in Chazma et longe eundo perveniet ad primam metam et ibi terminatur...

⁷⁰ CD VI: 610 (...*Meta autem terre Haleta incipit in via regis Kolomani et per arbores cruce signatas et per metas terreas longe eundo recipit commetaneitatem terre Perbezlai et vadit usque ad filios Devecher usque ad magnum bikfa super qua sunt septem cruces et ibi cadit in fluvium Chazma et ibi terminatur...*).

⁷¹ CEPETIĆ 2013: 227-228; Ista 2015: 79-80.

Treći pravac Kolomanove ceste

Treći pravac koji se u izvorima naziva Kolomanovom cestom spominje se kod posjeda Pukur, čije su međe opisane u ispravi iz 1237. godine. Sjevernu i zapadnu među označavale su rječice Čavlovica i Ilova (srednjovjekovne *Mechenica* i *Soplonca*), a južnu je dijelom označavala rječica Bijela (srednjovjekovni *Pukur*), i to do ušća Bijele u Pakru (srednjovjekovni *Pucruch*).⁷² Dalje su među označavali Pakra i potoci Crnaja i Iškovac (srednjovjekovni *Lyscovech*). Prateći taj zadnji potok uzvodno, međa je naišla na Kolomanovu cestu te se njom vraćala prema početnoj točki na gornjem toku Bijele.⁷³ Iškovac je ujedno označavao i granicu prema pakračkim ivanovcima. Kolomanova cesta morala je smjerati prema sjeveru, budući da se njom međa vraća do početne točke reambulacije. Ovome bi odgovarala cesta koja prolazi nad izvorom Iškovca, a povezuje Pakrac s Badljevinom, preko Omanovca. Iako izvori ne daju daljnje informacije u vezi ove ceste, moglo bi se pretpostaviti da je u nastavku vodila prema Daruvaru i Virovitici.⁷⁴

Ishodište Kolomanove ceste

Na ovome se mjestu može podsjetiti na tvrdnju Magdolne Szilágyi kako su dvije vojne ceste od Stolnog Biograda vodile prema srednjovjekovnoj Slavoniji i Hrvatskoj istočno i zapadno od Balatona te da su obje prešle preko Drave kod Žakanja i dalje kao jedan pravac nastavile prema Koprivnici, gdje se odvajala Kolomanova cesta prema Rovišću, Pakracu i Požegi, dok je vojna cesta smjerala prema Jadranu preko Zagreba. Pri tome Szilágyi trasira istočnu vojnu cestu iz Stolnog Biograda kroz Mađarsku preko mjesta Szántó, Gamás i Budavárimuszta, dok zapadnu cestu vodi kroz mjesta Kővágóórs, Diszel, Zalavár, Bezzeg i Gelse.⁷⁵ Međutim, prema svemu što je ranije rečeno, smatram da je istočna vojna cesta Dravu prešla kod

⁷² Više o nazivima vodotokova u porječju Pakre u: ANDRIĆ 2003: 75-80.

⁷³ CD IV: 40-41 (...*Et prima meta ipsius terre Pukur; (...) et per Soplonica inferius tendit, ubi cadit Mogorovc potoca in Soplonica, et ibi relinquendo Garyg, incipit tenere metam cum terra Gresenicha et per Soplonica(m) in magno spacio eundo venit ad duas metas terreas in portu ipsius Soplonica, ubi sunt due arbores tul et nar, ibi exit ad partem meridionalem per silvam magnam et arbores crucesignatas, tendit ad fluvium Pukur, ubi Muncadburne vocatur; inde per eundem fluvium Pukur tendit superius (...) deinde pervenit ad locum, ubi Pucruch cadit in Pukur; (...) et de fluvio Pucruch exit et ascendit per fluvium Welyca pothoca, (...) deinde exeundo per Lyscovech pothoca ascendit et tenet metam cum cruciferis et ibi sunt mete circa arborem de piro; deinde ascendit per strata Colomani regis et pervenit ad metam Nadiha et ibi separator de strato supradicto deinde per vallem descendit in predictum fluvium Pukur ad priorem metam...*).

⁷⁴ SCHEJBAL 2003: 104-106.

⁷⁵ SZILÁGYI 2014: 119.

Virovitice⁷⁶, gdje se Kolomanova cesta granala u trima smjerovima: prema Požegi preko Daruvara i Pakraca te prema Zagrebu u dvama pravcima – jedan preko srednjovjekovne Komarnice (današnji Novigrad Podravski), Križevaca, Gostovića, Lovrečke Varoši i Donje Zeline, drugi preko Peratovice, Barne, Grđevca, Rače, Čazme, Kloštra Ivanića i Sesveta. Treba podsjetiti da se vojna cesta spominje i kod Vaške⁷⁷, pa se može pretpostaviti i prelazak preko Drave kod tog mjesta ili, pak, ogranak još jedne vojne ceste iz Virovitice prema istoku.⁷⁸

Na spomen vojne ceste nailazi se i kod mjesta Rasinja, na međi posjeda Zarpetri.⁷⁹ Na ovom se mjestu vojna cesta odnosi na današnju podravsku magistralu između Koprivnice i Ludbrega.⁸⁰ Nadovezujući se na Szilágyi, smatram da bi ovo mogao biti produžetak zapadne trase mađarske vojne ceste koja je prešla preko Drave kod Žakanja te je preko Koprivnice smjerala na zapad trasom podravske magistrale, vrlo vjerojatno do Varaždina. Može se također pretpostaviti da bi vojna cesta iz Zalavara mogla smjerati i direktnije prema Varaždinu, preko Međimurja.

Vojna cesta spominje se i u Zagorju, na istočnoj međi posjeda Selnica.⁸¹ Ova se cesta spominje u dvjema ispravama – u jednoj (iz 1258.) opisuje se međa čitavog posjeda, a u drugoj (iz 1269.) jednog dijela posjeda koji je tada bio prodan; u ovim dvjema ispravama spominju se različiti odsječci trase iste ceste. U starijem je opisu međa prešla preko potoka Milnice prema istoku te je, uspevši se na brdo, naišla na vojnu cestu, koju je pratila u smjeru istoka.⁸² U mlađoj je ispravi međa prešla preko vojne ceste istočno od potoka Klimen te je zatim pratila potok Selnicu prema jugu.⁸³ S obzirom na oba opisa, ovdje bi morala biti riječ o prometnici koja povezuje današnja mjesta Budinščinu, Pažurovec i Sv. Križ te se nastavlja prema jugu do Konjščine. Izvori ne pružaju podatke o daljnjim smjerovima ove ceste,

⁷⁶ KLAJČ 1987b: 68.

⁷⁷ CD V: 497.

⁷⁸ Szilágyi prijelaz kod Žakanja smješta pozivajući se na rad Lajosa Glasera, navodeći pritom kako se Glaser suprotstavio mišljenju Gyule Paulera, koji je, pak, smatrao da je vojna cesta Dravu prelazila kod Vaške. SZILÁGYI 2012: 75.

⁷⁹ CD V: 362.

⁸⁰ PAVLEŠ 2008: 71.

⁸¹ CD V: 111-112; Isto: 492.

⁸² CD V: 111-112: (...*deinde descendit ad orientem per metas in Scelnucam, ubi ex adverso veniens rivulus nomine Milniza et... a Milniza vadit versus orientem, deinde per metas vadit versus orientem, ubi commetaneus est Stephanus Volpoth, de(inde) exit ad montem ad viam exercitus et vadit versus orientem de meta ad metas, de via autem ilia exit ad dextram manum et ibi est arbor piri, sub qua est meta...*).

⁸³ CD V: 492 (...*et exiliens de rivo Climen versus orientem habet metam terream sub arbore tul, inde procedit versus orientem et venit ad metam terream, que est sub arbore tul iuxta magnam viam, que via exercitus nominatur, inde transiens viam magnam vertitur ad meridiem et descendit in vallem unam, in qua habet metam terream sub arbore cher, in eadem valle procedit et intrat rivum Scinna (!) et in eodem rivo Zuinna (!) procedit per competentem magnum spacium...*).

no moglo bi se pretpostaviti da je išla iz Varaždina prema Zagrebu. Od Konjščine je cesta vjerojatno nastavljala preko Marije Bistrice, Medvednice i Kašine do kraljeve/vojne ceste kod Sesveta, odakle je mogla smjerati prema Zagrebu i direktno na jug, prema Prijelazu gubavaca na Savi kod Ščitarjeva.⁸⁴ U izvorima se spominje kao *Torda via* (na međi posjeda Stubica, 1209.⁸⁵), *magna via qua itur ad Worosd* (na međi posjeda Sekirje, 1278.⁸⁶) i *via puplica per quam itur ad Vorosd* (na međi posjeda Kozolin, 1279.⁸⁷). Prema sjeveru od Budinščine cesta je mogla voditi preko Podruta i Bele do Varaždina.⁸⁸

Vojna se cesta također spominje i na međi posjeda Lubena 1293., sjeverno od biskupske Dubrave, a ovdje se najvjerojatnije odnosi na cestu između Poljane Križevačke i Cugovca, odnosno prometnicu koja je povezivala Križevce i Dubravu.⁸⁹ Naime, prema opisanoj reambulaciji, međa je na vojnu cestu naišla u jugozapadnom dijelu posjeda, nakon prelaska preko potoka Lubenice i nakon što je zaokrenula prema sjeveru, te se njom vraćala prema početnoj točki.⁹⁰ Ovaj je pravac od Cugovca mogao voditi prema zapadu, preko Gradeca do Lovrečke Varoši, gdje bi se priključio na ranije opisanu trasu Kolomanove ceste od Križevaca prema Zagrebu. Također, mogao je produžiti prema jugu, preko Dubrave do Čazme ili Ivanića, gdje bi se priključio na južniju trasu Kolomanove ceste.

Zanimljivo je primijetiti da se uz rute vojne ili Kolomanove ceste redovito nalaze posjedi viteških redova.⁹¹ Vojna cesta prema Varaždinu prolazila je preko ivanovačkog posjeda na sjevernim obroncima Ivansčice i uz njihovu utvrdu Bela te uz njihovo naselje u Jalkovcu, južno od Varaždina. Na Medvednici je uz trasu ove ceste bio sepulkralski posjed u Donjoj Planini. Istočno od Zagreba obje trase kraljeve ceste (prema Križevcima i prema Čazmi) prolazile su preko templarskog posjeda Sv. Martin, odnosno vrlo blizu tom posjedu. Trasa prema Križevcima prolazila je pored sepulkralskog posjeda Tkalec. Sepulkralski posjed s utvrđenim samostanom nalazio se i uz cestu u Novaku, a u Vaškoj se spominju templari.

⁸⁴ KLEMENC 1938: 107-108; GAJER 1978: 12; BUDAK 1992: 22; ČORALIĆ 1997: karta 1; GRAČANIN 2010: 37.

⁸⁵ CD III: 93.

⁸⁶ CD VI: 281.

⁸⁷ Isto: 320.

⁸⁸ Usporedi KLEMENC I SARIA 1936: 91; FULIR 1970: 11; ČORALIĆ 1997: karta 1; FILIPEC 2000: 358; BELAJ 2008: 157.

⁸⁹ CD VII: 166.

⁹⁰ CD VII: 166 (...ubi est potok nomine Lubena et intrat in alium potok Tyzkeuch vocatum et partes occidentales transit per eundem potok in vicinitate Gurk, inde declinat versus septemtrionem et venit ad quoddam nemusculum et ibi cadit in magnam viam exercituaem et per eandem per bonum spacium revertitur ad metam primitus nominatam et sic terminatur...).

⁹¹ O posjedima viteških redova u Hrvatskoj vidi DOBRONIĆ 1984a; Ista 1984b: 1-35; Ista 2002; BELAJ 2001; Ista 2007; Ista 2008a; Ista 2008b.

Kolomanova cesta kod posjeda Pukur vodila je iz Pakraca koji je bio u posjedu ivanovaca. Ne može se, međutim, zaključiti da su pozicije posjeda viteških redova na neki način utjecale na status cesta, odnosno na imenovanje pojedinih prometnih pravaca jer su oni posjede dobivali tijekom dužeg vremena u 12. i 13. stoljeću i od različitih donatora. Međutim, svakako je očito da se njihovi posjedi nalaze uz najznačajnije srednjovjekovne prometne komunikacije.⁹²

Također, gotovo svi posjedi koje su zagrebački biskupi stekli u 12. stoljeću (spomenuti u ispravi kralja Emerika iz 1201.) nalaze se upravo uz trase Kolomanovih ili vojnih cesta, ili u njihovoj neposrednoj blizini – posjedi Dubrava, Čazma, Ivanić (zajedno s Gradecom kod Vrbovca), Vaška, Duza i Gušće (na trasi vojne ceste od Vaške prema Virovitici), Biškupec kod Varaždina, Vugrovec kod Zagreba, Čučerje i Zelina (iako zadnja dva nisu na samom pravcu, sjeverniji pravac Kolomanove ceste, prema gornjoj rekonstrukciji, prolazio je u blizini obaju posjeda – uz Granešinu i Donju Zelinu); iznimku čini jedino posjed Miholec, koji je bio prilično udaljen od Kolomanove ceste iz Križevaca prema Zagrebu.

Treba spomenuti i to da se na trasama Kolomanovih i vojnih cesta nalazi većina središta komitata koji nastaju u 12. i tijekom 13. stoljeća⁹³ – Novak⁹⁴, Virovitica, Komarnica, Križevci, Moravče (odnosno kastrum Glavnica)⁹⁵ (na sjevernijoj trasi Kolomanove ceste), zatim Grđevac⁹⁶, Garić (nije bio uz cestu, no bio je u relativnoj blizini) i Zagreb te Čazma i Ivanić kao središta biskupskog posjeda (na južnijoj trasi Kolomanove ceste). Treća trasa Kolomanove ceste povezuje Pakrac i Viroviticu, pri čemu je Pakrac očito bio značajno mjesto, s obzirom na to da je ondje bila smještena kovnica novca. Ovome valja pridružiti i Varaždin koji je

⁹² Osim uz trase Kolomanove i vojne ceste, njihovi se posjedi nalaze i uz cestu koja iz Križevaca vodi u Varaždin preko Kalnika – uz rijeku Glogovnicu nalaze se posjedi templara i sepulkralaca. Kod Ludbrega su se nalazili sepulkralski i ivanovački posjed uz antičku podravsku cestu. Cesta iz Varaždina prema Lepoglavi i Krapini također prolazi preko ivanovačkog posjeda na Ivanščici i uz njihovu utvrdu u Ivancu. Templarski posjed u Zdeli, koji se nalazio uz biskupski posjed, odnosno kasnije uz posjed Prodavić, bio je omeđen dvjema velikim cestama – iz pravca današnjeg Virja prema naselju sv. Benedikta kod današnjeg Bjelovara i iz Đurđevca, također prema današnjem Bjelovaru. Sepulkralski posjed Marča nalazio se uz cestu koja je povezivala središta biskupskog posjeda – Ivanić i Dubravu.

⁹³ KLAJIĆ 1987a: 43; GRGIN 1996: 21-26.

⁹⁴ Spominje se kao županat (*supanatus de Noak*, 1255, CD IV: 594-596). GRGIN 1996: 26.

⁹⁵ Još nisu razjašnjene dvojbe oko središta srednjovjekovnog komitata Moravče te pozicije dvaju kastruma (Moravče i Glavnica) koji se spominju u izvorima u tom komitatu. Pretpostavlja se da bi kastrum Glavicu trebalo tražiti na lokalitetu Hrtić iznad današnjeg mjesta Moravče, što bi bilo u relativnoj blizini trase Kolomanove ceste koja dolazi iz smjera Zeline. DOBRONIĆ 1979: 73-74; *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske* 1997: 47; GOSS 2012: 84.

⁹⁶ Grđevac se u izvorima spominje kao kastrum Gordowa (1244, CD, župa (*parochia de Gordo*) u značenju teritorijalne organizacije (1248, CD IV: 231) te kao komitat Kordua (1248, CD IV: 338). GRGIN 1996: 26.

vojnomo cestom bio povezan sa Zagrebom. Izvan ruta Kolomanovih ili vojnih cesta ostaju središta komitata Rovišće, Gračenica i Zagorje (Krapina). Čini se da je značenje ove ceste uvjetovalo izbor pojedinih mjesta u prostoru koja su postala centri teritorijalne organizacije. Međutim, s druge bi se strane moglo postaviti i pitanje jesu li na određivanje ovako opisanih trasa cesta utjecala već ranije formirana središta u krajoliku?

Na koncu, može se iznijeti zaključak da je Kolomanova cesta ujedno bila i vojna cesta. U izvorima se nazivala također i velikom, kraljevom, javnom ili starijom cestom te cestom na nasipu. S druge strane, ne može se reći da su sve vojne ceste spomenute u izvorima bile Kolomanova cesta, već je kraljevo ime ipak uže vezano samo za određene komunikacijske pravce.

Bibliografija

Kratice

CD: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, Zagreb.

Izvori

CD: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. Sv. II-VI, VIII, X-XI. Uredio Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1904. – 1908., 1910., 1912. – 1913.

CD Suppl.: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. Supplementa sv. I. 1998. Uredili Josip Barbarić i drugi. Zagreb: HAZU, Hrvatski državni arhiv.

Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske. 1997. Uredio Goran Jakovljević. Drugo dopunjeno izdanje. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

Literatura

ANDRIĆ, Stanko. 2003. Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji psunjsko-papučkog kraja. *Scrinia Slavonica* 3: 75-80.

BELAJ, Juraj. 2001. *Arheološko naslijeđe viteških redova na sjeverozapadnom prostoru središnje Hrvatske*. Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

BELAJ, Juraj. 2007. *Templari i ivanovci na zemlji sv. Martina*. Dugo Selo: Pučko otvoreno učilište.

BELAJ, Juraj. 2008a. Ivanovački burg na Ivanščici. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 25: 155-182.

BELAJ, Juraj. 2008b. *Ivanec kroz slojeve prošlosti*. Ivanec, Varaždin: Grad Ivanec, Mini-print-logo.

BUDAK, Neven. 1992. Budući da smo htjeli u Zagrebu na brdu Gradecu sagraditi grad... U *Zlatna bula: 1242-1992.*, ur. Zlatko Stublić, 21-31. Zagreb: Muzej grada Zagreba.

BUTURAC, Josip. 1979. Iz povijesti Čazmanskog kaptola. U *Čazma u prošlosti i danas: 1226-1976.*, ur. Hrvoje Tartalja i drugi, 65-79. Čazma: Samoupravna interesna zajednica kulture i informacija.

- BUTURAC, Josip. 1983. Lovrečina, grad i varoš: 1223-1983. *Zbornik za narodni život i običaje* 49: 119-142.
- BUTURAC, Josip. 1984. Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine. *Starine* 59: 43-108.
- CEPETIĆ, Maja. 2013. Granice srednjovjekovnih biskupskih posjeda Dubrave, Ivanića i Čazme. *Starohrvatska prosvjeta* 40: 218-233.
- CEPETIĆ, Maja. 2015. *Biskupski posjedi Dubrava, Ivanić, Čazma u 12. i 13. stoljeću*. Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- ČORALIĆ, Lovorka. 1997. *Put, putnici, putovanja. Ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama*. Zagreb: AGM.
- ĆUK, Juraj. 1941. Oko stare i nova Čazme. *Hrvatska prošlost* 2: 95-111.
- DOBRONIĆ, Lelja. 1952. Topografija zemljišnih posjeda Zagrebačkog kaptola prema izvorima XIII. i XIV. stoljeća. *Rad JAZU* 286: 171-255.
- DOBRONIĆ, Lelja. 1979. *Po starom Moravču*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske.
- DOBRONIĆ, Lelja. 1984a. *Viteški redovi: templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- DOBRONIĆ, Lelja. 1984b. Posjedi i sjedišta templara ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj. *Rad JAZU* 406: 1-150.
- DOBRONIĆ, Lelja. 2002. *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Zagreb: Dom i svijet.
- DOBRONIĆ, Lelja. 2003. *Stari vijenac sela oko Zagreba*. Zagreb: Muzej grada Zagreba.
- FELETAR, Dragutin. 2003. Cehovi i bratovštine u Podravini krajem srednjeg vijeka. *Podravina* 3: 173-194.
- FILIPEC, Krešimir. 2000. Neznani srednjovjekovni grad na gori Ivanščici. *Opuscula archaeologica* 23-24: 353-361.
- FULIR, Miroslav. 1970. Osvrt na položaj današnjeg Varaždina u nizu nekadanji rimskih postaja. *Godišnjak Gradskog muzeja* 4: 5-20.
- GAJER, Radoslav. 1978. Posjedi Zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. stoljeća. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 11: 5-102.
- GOSS, Vladimir Peter. 2012. *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
- GRAČANIN, Hrvoje. 2010. Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj južnoj Panoniji. *Scrinia Slavonica* 10: 9-69.
- GREGL, Zoran. 1984. Pokušaj rekonstrukcije antičke cestovne mreže na području Zagreba. *Iz starog i novog Zagreba* 6: 7-13.
- GRGIN, Borislav. 1996. Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku. U *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Ivo Goldstein, 21-38. Zagreb: Školska knjiga.
- JAKOVLJEVIĆ, Goran i drugi (ur.). 1997. *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*. Bjelovar: Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora.
- KARLO, Krešimir. 2012. Kapela Sv. križa u Križu Gornjem u kontekstu srednjovjekovne arhitekture u kontinentalnoj Hrvatskoj. *Peristil* 55: 23-32.

- KLAIĆ, Nada. 1976. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga.
- KLAIĆ, Nada. 1987a. *Koprivnica u srednjem vijeku*. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice.
- KLAIĆ, Nada. 1987b. Iz virovitičke prošlosti – prvo stoljeće u životu slobodnog grada. *Podravski zbornik* 13: 67-76.
- KLEMENC, Josip, Balduin SARIA. 1936. *Archaeologische Karte von Jugoslavien: Blatt Ptuj*. Beograd, Zagreb: Akademie der Wissenschaften.
- KLEMENC, Josip. 1938. *Archaeologische Karte von Jugoslavien: Blatt Zagreb*. Beograd: F. Pelikan.
- LOVRENČEVIĆ, Zvonko. 1980. Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji. *Arheološki pregled* 21: 233-248.
- LOVRENČEVIĆ, Zvonko. 1981. Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji. *Arheološki pregled* 22: 195-207.
- PAULER, Gyula. 1888. Horvát-Dalmátország elfoglalásáról, 1091-1111: befejezo közlemény. *Századok* 22: 197-215, 320-333.
- PAVLEŠ, Ranko. 2006. Četiri posjeda u srednjovjekovnom Kalničkom kotaru uz potok Koprivnicu. *Cris* 8: 5-13.
- PAVLEŠ, Ranko. 2008. Cesta kralja Kolomana. *Podravina* 13: 65-75.
- PAVLEŠ, Ranko. 2010. Opisi međa i posjeda između Lonje i Glogovnice u 13. i 14. stoljeću. *Cris* 1: 7-20.
- PETRIĆ, Hrvoje. 1992. Srednjovjekovni putevi u Podravini. *Podravski zbornik* 18: 41-46.
- PETRIĆ, Hrvoje. 1993. Prilog poznavanju srednjovjekovnih puteva u središnjoj Hrvatskoj. *Radovi zavoda za hrvatsku povijest* 26: 17-26.
- PETRIĆ, Hrvoje. 2005. *Koprivnica u 17. stoljeću*, Samobor: Meridijani.
- SCHEJBAL, Berislav. 2003. Prilog rekonstrukciji rimskih komunikacija na jaškom municipalnom teritoriju. U *Arheološka istraživanja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji i pogrebni ritusi na teritoriju Hrvatske. Znanstveni skup Bjelovar, 25. – 27. rujna 1996.* [Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 21], ur. Božidar Čečuk, 95-120. Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo.
- SZILÁGYI, Magdolna. 2012. *Árpád Period Communication Networks. Road Systems in Western Transdanubia*. PhD dissertation, Central European University, Budapest.
- SZILÁGYI, Magdolna. 2014. *On the Road: the History and Archaeology of Medieval Communication Networks in East-Central Europe*. Budapest: Archaeolingua.
- VALENTIĆ, Mirko (ur.). 2009. *Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća*. Sv. 5, 7, 9, 10, 11. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

King Coloman's Road in the Western Parts of the Region between the Rivers Sava and Drava

The article reconstructs King Coloman's road routes in the region between the rivers Sava and Drava. In the past, there have been various assumptions about the direction of King Coloman's road such as: Vaška – Virovitica – Koprivnica – Varaždin – Zagreb, Zákány – Koprivnica – Rovišće – Čazma – Sisak, Koprivnica – Rovišće – Čazma – Zagreb, Koprivnica – Križevci – Zagreb, Koprivnica – Rovišće – Križevci – Zagreb, Koprivnica – Rovišće – Čazma – Pakrac – Požega. However, based on the study of the sources it appears that there were three routes bearing Coloman's name:

- 1) Virovitica – Daruvar (?) – Pakrac;
- 2) Virovitica – Velika Peratovica – Velika Barna – Veliki Grđevac – Stara Rača – Stara Ploščica – Srijedska – Berek – Donja Petrička – Čazma – Kloštar Ivanić – Lupoglav – Sesvete – Zagreb;
- 3) Virovitica – Novigrad Podravski – Srdinac – Novi Bošnjani – Koprivnica – Gostović – Lovrečka Varoš – Dulepska – Donja Zelina – Zagreb.

It seems that Virovitica was a significant junction due to the river Drava crossing. It is most likely that the medieval military road from Székesfehérvár ran through the Somogy County directly to Virovitica, from where it branched into three above mentioned directions as Coloman's roads. The name is associated with military campaigns of King Coloman (and King Ladislaus) in medieval Slavonia, Croatia and Dalmatia in the late 11th and the early 12th centuries. Medieval written sources mention these roads under various terms, such as *magna via/strata*, *via exercitus*, *publica via/strata*, *antiqua/veteris via*, *via ettwen*, *via regis*. On the other hand, there were other military roads in medieval Slavonia that cannot be identified with Coloman's roads. One of these routes ran from Virovitica to Vaška. Another route probably connected Koprivnica with Varaždin; it was most likely the extension of the military road that ran from Székesfehérvár through the Zala County, crossing the river at Zákány. From Varaždin, it continued towards Zagreb via Bela, Podrute, Konjščina and the Medvednica mountain. A third military road is mentioned near Lubena, between Križevci and the seat of the bishop's estate in Dubrava; it probably stretched further to Čazma or Ivanić, thus connecting the northern and southern route of Coloman's road to Zagreb.

It is also pointed out that the estates of the medieval military orders (Knights Templar, Knights Hospitaller, Knights of the Holy Sepulchre), and the bishop's estates followed the routes of the military roads and Coloman's roads. Likewise, the mentioned roads connected the majority of the seats of the royal territorial organization in the western parts of the region between the rivers Sava and Drava: Novak, Virovitica, Novigrad Podravski (medieval Komarnica), Varaždin, Kri-

ževci, Moravče (medieval *castrum* Glavnica), Zagreb, Veliki Grđevac (medieval Gordowa), Garić, including the centres of the bishop's estates Čazma and Ivanić. Only Rovišće, Gračenica and Krapina as centres of medieval counties were not included in these routes.

Keywords: King Coloman, Coloman's road, military road, *magna via*, *via regis*, the Middle Ages, medieval roads

Ključne riječi: kralj Koloman, Kolomanova cesta, vojna cesta, *magna via*, *via regis*, srednji vijek, srednjovjekovne ceste

Danko Dujmović
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Sveučilišna avenija 4
HR-51000 Rijeka
ddujmovic@ffri.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 48

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2016.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 48

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Željko Holjevac

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršna urednica / Executive Editor

Inga Vilogorac Brčić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

RADOVI 48

ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU